

Досвід вимушеного переміщення за кордон та думки про повернення в Україну

Дослідницький звіт (висновки
та рекомендації)

Автор_ки:

Юлія Кабанець, Аліна Хелашвілі,
Олеся Будз, Валерій Мілосердов,
Ольга Войтенко, Ольга Поліщук

Менеджерка дослідження:

Юлія Кабанець

Рецензування: Аліна Хелашвілі,
Іван Вербицький

Коректура: Роксолана Машкова

Верстка: Олександр Прима

Просимо підтримати наближення перемоги через пожертви на допомогу [Збройним силам України та гуманітарним ініціативам. Пожертви](#), які Cedos зараз отримує на власну діяльність, спрямовуються на дослідження й аналітику впливу війни на українське суспільство, а також пошук шляхів розв'язання соціальних проблем, зумовлених війною.

Висловлюємо подяку учасни_цям дослідження, а також організаціям, які сприяли поширенню опитування за кордоном.

Це дослідження провів аналітичний центр Cedos на замовлення [Офісу Ради Європи в Україні](#).

У цьому звіті ми використовуємо іменник з відділеним «_» гендерованим закінченням для позначення особи, гендер як_ої невідомий чи не має значення в нинішньому контексті, чи групи осіб різного гендеру, гендер яких невідомий або

гендер яких не має значення в нинішньому контексті. Ми однаково поважаємо жінок, небінарних осіб і чоловіків. Оскільки в україномовному інформаційному просторі сьогодні набагато частіше підкреслюється існування чоловіків, ніж усіх інших (тобто більшості людей), ми, з метою урівноваження цього перекося, тут і надалі використовуємо таку форму для позначення сукупності різних людей чи людини, гендер як_ої невідомий.

Cedos — це незалежний аналітичний центр, урбаністичне бюро та спільнота, що працює над питаннями соціального і просторового розвитку з 2010 року. Ми віримо, що кожна людина має право на гідний рівень життя. Тому метою Cedos є пошук системних причин соціальних проблем і розробка стратегій їх вирішення. Наш підхід базується на дослідженнях. Ми вивчаємо суспільні процеси та державні політики, поширюємо критичне знання, просуваємо і втілюємо прогресивні зміни, навчаємо і посилюємо спільноту прихильни_ць цих змін. У своїй роботі ми керуємося цінностями гідності, рівності, солідарності, партисипативності, якості та емпатійності.

Сайт Cedos: <https://cedos.org.ua/>

17 березня 2025 року

● Вступ

Це дослідження було спрямоване на те, щоб описати досвід перебування людей за кордоном та їхні думки щодо повернення в Україну.

Основні завдання дослідження:

1. З'ясувати, з якими викликами та проблемами стикалися люди, які вимушено перемістились з України за кордон, у таких сферах:
  - адаптація до проживання у новій країні,
  - працевлаштування та фінансовий стан,
  - житло,
  - освіта,
  - охорона здоров'я.
2. Дослідити, які думки люди мали щодо повернення до України та які аспекти вони брали до уваги, коли розглядали це питання.
3. Розглянути, які чинники схиляють людей до повернення в Україну, а які чинники сприяють тому, щоб люди залишалися за кордоном.
4. Дослідити, які нагальні проблеми можуть виникати у людей після повернення до України та якої підтримки вони можуть потребувати.

Для реалізації цих завдань було обрано змішаний дизайн дослідження — воно мало **кількісницький компонент**, який передбачав проведення опитування, та **якісницький**, у рамках якого було проведено фокус-групові дискусії. Методологія кількісницького компонента дослідження була побудована на основі аналізу наявної інформації про виклики та проблеми, з якими стикаються люди за кордоном, а також про їхні плани щодо повернення. Таким чином, метою було поглибити наявні знання та зафіксувати ключові тенденції досвіду проживання за кордоном і розмірковування щодо повернення. Якісницький компонент був застосований, аби трактувати та доповнити кількісні дані. Дані з фокус-групових дискусій допомогли з'ясувати, як люди описують і сприймають виклики та проблеми, як вони пояснюють їхні причини.

Дослідження не репрезентує досвід усіх людей, які були вимушені переїхати з України за кордон. Ця група людей

не є гомогенною. Серед вимушено переміщених за кордон людей переважають жінки середнього віку, однак, окрім них, за кордон перемістилися різні люди, зокрема іншої статі, з різним сімейним станом, кількістю (або відсутністю) дітей, різного віку тощо. Було докладено зусиль, щоб представити якомога ширший спектр досвідів у цьому дослідженні. Однак через обмеження доступу до респондент_ок не всі групи людей представлені рівною мірою.

Польовий етап дослідження відбувався у жовтні–грудні 2024 року.

Опитування відбувалося з 30 жовтня до 10 грудня. Збір даних був проведений онлайн за допомогою опитувальника для самозаповнення у Google Forms. У ньому взяла участь 4141 людина з 43 країн.

Фокус-групові дискусії були проведені у грудні 2024 року. Вони відбувалися онлайн за допомогою Zoom. Рекрутинг учасни_ць на фокус-групові дискусії відбувався за допомогою опитування. Наприкінці опитувальника була передбачена опція поділитися контактами, аби взяти участь у фокус-груповій дискусії.

Всього у рамках дослідження було проведено **10 фокус-групових дискусій**. До участі у кожній дискусії було запрошено 6–8 людей.

Під час формування вибірки якісницького та кількісницького компонентів дослідження було докладено зусиль, щоб забезпечити представленість інформант_ок з різними характеристиками за статтю, областю, в якій проживали до виїзду з України, країною перебування, віком та періодом виїзду з України.

Дослідження має низку обмежень:

- **Дослідження не є репрезентативним для всіх людей, які були вимушені переїхати за кордон.** Його метою було зібрати якнайбільшу кількість різноманітних досвідів, виявити основні труднощі, з якими стикалися опитані й учасни_ці дослідження, а також їхні потреби. При цьому можливість робити висновки про поширеність проблем серед усіх переміщених за кордон людей є обмеженою.
- **Недостатня представленість чоловіків і людей старшого віку у вибірці.** Був намір залучити до дослідження більшу кількість чоловіків і людей старше 60

років, проте представленість цих груп не є великою. Це пов'язано, зокрема, з тим, що серед людей, які вимушено перемістилися за кордон, більшість – жінки. Також серед чоловіків рівень відмови від участі в дослідженні був дещо вищим, ніж серед жінок. У випадку людей старше 60 років основною перешкодою до участі у дослідженні міг бути онлайн-метод проведення опитування.

- **Недопредставленість досвіду людей, які перебувають у складних життєвих обставинах.** Можна висунути припущення, що люди, які перебувають у складних життєвих обставинах, могли не мати можливості взяти участь у дослідженні, тому їхній досвід міг не бути достатньо відображеним у дослідженні.
- **Нерівномірна представленість людей з різних країн у якісницькому компоненті.** Під час рекрутингу учасниць для фокус-групових дискусій було докладено зусиль, щоб забезпечити рівномірну представленість людей з 10 країн, які були у фокусі дослідження. Проте з кількох із цих країн було залучено менше учасниць, ніж з інших. Це створює обмеження у порівнянні досвіду проживання у різних країнах.
- **Непредставленість досвіду людей, які не хотіли розповідати про нього.** У дослідженні взяли участь люди, які погодилися поділитися своїм досвідом і думками. Водночас досвід людей, які з різних причин могли не хотіти ділитися своїми історіями, не включений у це дослідження.

Отримані **дані щодо повернення в Україну** демонструють основні тенденції на момент проведення дослідження, однак ці дані **можуть змінюватися** залежно від розвитку війни, внутрішньополітичних чинників і ситуації у світі. Тож у разі значних змін як в Україні, так і у світі дані щодо повернення можуть втратити актуальність.

● ВИСНОВКИ

У цьому дослідженні розглянуто досвіди людей, які переїхали з України за кордон через збройну агресію Росії проти України. Дослідження фокусувалося на кількох основних сферах життя, і в ньому проаналізовано, якими були ключові виклики та проблеми у цих сферах. Крім цього, дослідження розглядало питання повернення в Україну, зосередившись на чинниках, які люди беруть до уваги, коли міркують про повернення, і нагальних потребах, які можуть виникати у людей у разі повернення.

Дослідження демонструє, що **становище, в якому перебувають люди за кордоном, залежить від різних факторів**, таких як країна перебування, рік виїзду за кордон, тривалість перебування у країні, фінансове становище, склад сім'ї, стан здоров'я, відкритість спільноти країни перебування до інтеграції вимушено переміщених людей тощо.

Деякі люди **не почувалися частиною суспільства у цих країнах**. Учасники дослідження говорили, що відчували відмінності у ставленні до різних питань і звичках між собою та суспільством країн перебування. Негативно впливало на відчуття інтегрованості подекуди упереджене ставлення з боку місцевих людей та української діаспори.

Інтеграції у суспільство країни перебування сприяв вищий рівень володіння мовою цієї країни. Втім, можливості вивчати мову у країнах перебування були різними: не в усіх країнах людям з України пропонували інтеграційні або мовні курси. Окрім цього, якість мовних курсів не завжди була задовільною. **Низький рівень володіння мовою країни перебування негативно впливав на адаптацію до суспільства**. Він також перешкоджав у доступі до послуг і можливостей у різних сферах життя: обмежував можливості для працевлаштування, отримання освіти та створював перешкоди в отриманні адміністративних, медичних або соціальних послуг.

Понад третину респонденток дослідження оцінили рівень свого фінансового стану як низький. Близько третини людей поклалися на соціальні виплати від країн перебування. Така ситуація може бути пов'язана, зокрема, з труднощами у пошуку роботи. **Понад половину опитаних людей натрапляли на проблеми при пошуку роботи у країні**

перебування. Здебільшого згадували про такі виклики: наявність пропозицій лише на низькокваліфіковану роботу, яка не відповідає рівню освіти та досвіду роботи, і труднощі у пошуку роботи, яка відповідає їхній кваліфікації. Окрім цього, значною перешкодою для працевлаштування людей з дітьми була незакрита потреба у допомозі по догляду за дітьми, через що вони могли погоджуватися лише на такі вакансії, які б дозволяли їм поєднувати роботу та догляд за дітьми.

Понад третину опитаних людей мали труднощі під час роботи за кордоном. Найпоширенішими проблемами були такі: поєднання роботи з доглядом за родич_ками, необхідність підтвердження української освіти, перевантаження роботою, відмови у підвищенні через недостатній рівень володіння мовою та перепрацювання без додаткової оплати.

Понад половину опитаних людей відповіли, що мешкали в орендованому житлі на комерційних умовах. Поширеними серед респондент_ок типами житла також були орендоване на пільгових умовах, соціальне житло та тимчасові центри для розміщення біжен_ок. **Більшість опитаних людей зіштовхувалися з проблемами у сфері житла.**

Найбільш розповсюдженими проблемами були висока вартість оренди та супутніх витрат, тимчасовість житла і недостатня площа житла для комфортного проживання.

Серед людей, які перебували за кордоном з дітьми до 18 років (зі своїми або з тими, про яких піклуються), дві третини людей зазначали, що в них виникали проблеми у сфері освіти дітей. Частіше на труднощі натрапляли люди, які виховують дитину самостійно, доглядають за людиною з інвалідністю, мають невиліковні хвороби або хвороби, що потребують тривалого лікування. Основними проблемами у сфері освіти дітей була наявність мовного бар'єра та складність у поєднанні відвідування місцевої школи та української. **Перебування частини дітей у двох освітніх системах одночасно створювало значне навантаження на дітей.**

У сфері професійно-технічної, вищої освіти чи освіти дорослих найпоширенішими труднощами були мовний бар'єр, труднощі у підтвердженні української освіти, а також фінансові труднощі щодо оплати навчання та складність поєднувати навчання і роботу або підробіток.

Найпоширенішою проблемою у сфері охорони здоров'я був довгий час очікування на консультацію з лікар_кою. Окрім

цього, опитані люди стикалися з такими проблемами як мовний бар'єр та висока вартість страхування або медичних послуг.

У контексті труднощів, з якими люди стикалися за кордоном, учасни_ці дослідження також вказували на потребу у **підвищенні доступності до консульських послуг** і можливості звернутися до української держави по допомогу у разі необхідності. Ще однією потребою, про яку згадували, була **можливість оформити документи онлайн** та отримувати їх в електронному вигляді.

Учасни_ці дослідження прагнули відчувати **символічний зв'язок з Україною** та підтримувати контакти з українським суспільством і державою. Водночас люди розуміли, що Україна під час війни не має ресурсів, які можна було б спрямувати на підтримку контактів з вимушено переміщеними за кордон людьми. Однак, на їхню думку, підтримка символічного зв'язку стимулюватиме їх до повернення після закінчення війни.

У цьому контексті інформант_ки під час фокус-групових дискусій ділилися, що вони звертають увагу на публічні висловлювання щодо перебування за кордоном. Деяким із них хотілося відчувати більш чутливе ставлення до причин, через які вони були вимушені виїхати за кордон: окупацію їхнього населеного пункту, втрату житла, роботи чи джерел доходу. Така чутливість також, на їхню думку, сприяла б відчуттю зв'язку з українським суспільством.

У контексті повернення в Україну дослідження показує, що **люди обирають різні стратегії щодо повернення** і значного переважання тієї чи іншої стратегії немає. Отримані дані також ілюструють, що **люди не сприймають повернення виключно як вибір із двох варіантів** — повернутися в Україну або залишитися за кордоном. Існують проміжні варіанти, зокрема такий як проживання рівною мірою в Україні та за кордоном, і частина опитаних людей позначили цю опцію як бажану для себе стратегію.

Думки та плани щодо повернення також можуть швидко змінюватися залежно від ситуації в Україні й у світі. Найпоширенішим фактором, який люди брали до уваги у розмові про повернення, було завершення бойових дій на всій території України. Однак **на думки про повернення впливав не лише безпековий фактор, а широке коло чинників**, серед яких житлові умови, працевлаштування, зв'язки з

близькими та родиною, освітні та інші можливості для дітей, соціальний захист і медичні послуги тощо.

Одним із найпоширеніших чинників, про який згадували учасни_ці дослідження, були **можливості для працевлаштування та гідний рівень заробітної плати**. Низький рівень заробітних плат деяких професій утримував людей від думок про повернення. Окрім цього, люди середнього та старшого працездатного віку мали занепокоєння, що їм буде важче працевлаштуватися через свій вік.

У контексті повернення для учасни_ць дослідження також важливим було житло, зокрема **доступність вартості оренди житла, захищеність оренди та можливість скористатися тимчасовим житлом від держави** у перший час після повернення. Також люди звертали увагу на доступність медичної допомоги та доступність соціальних послуг для людей з інвалідністю, людей літнього віку, самотніх матерів і батьків тощо.

Важливим фактором була **наявність близьких людей в Україні**, це схилило до повернення. Водночас під час фокус-групових дискусій часто згадували про **пріоритетність добробуту дітей**. Люди, які перебували за кордоном разом з дітьми, окрім безпекового фактора, першочергово думали про їхній комфорт і перспективи, порівнюючи можливості для своїх дітей в Україні та за кордоном.

На думки щодо повернення в Україну також впливала тривалість перебування за кордоном: деякі інформант_ки висловлювали міркування, що **чим довше вони проживають за кордоном, тим меншою є ймовірність їхнього повернення в Україну**. Так відбувається через інтеграцію до суспільств країн перебування, а також через побутові чинники: необхідність перевезення речей, наявність планів щодо житла, роботи в країні перебування тощо.

Попри те, що більшість людей з України були під тимчасовим захистом у країнах перебування, частина учасни_ць фокус-групових дискусій на момент проведення дослідження вже мала плани на зміну дозволу на перебування. Тимчасовий захист та його продовження на певний відрізок часу спричиняли відчуття невизначеності та неможливості планувати майбутнє. Окрім цього, деякі люди планували змінити дозвіл на перебування, адже мали бажання залишитися за кордоном навіть після завершення війни в Україні або у разі скасування дії тимчасового захисту.

Переважно учасни_ці дослідження протягом року не відвідували Україну або відвідували досить рідко. Серед чинників, які утримували людей від візитів в Україну, були безпека, значна тривалість поїздки в Україну через відсутність під час війни авіаційних сполучень, необхідність отримувати дозвіл на поїздку в Україну від центру зайнятості або інших установ у країнах перебування, висока вартість поїздки, стан здоров'я тощо. Проте переважно люди були залученими в інформаційний простір України. Більшість опитаних людей постійно стежили за новинами про Україну, вони читали новини кожного дня або кілька разів на день.

Дослідження ідентифікувало **основні потреби, які люди очікують мати у разі повернення в Україну**. Передусім учасни_ці дослідження говорили про **доступне житло з захищеними умовами оренди**. Люди хотіли б отримати підтримку в пошуку житла, мати варіанти тимчасового житла, де вони могли б мешкати протягом першого часу після повернення. Особливо актуальним це питання було для людей з тимчасово окупованих територій та людей, чие житло зруйноване або постраждало від обстрілів. Учасни_ці дослідження, які у разі повернення в Україну стали б внутрішньо переміщеними людьми, переважно не були обізнані про заходи підтримки ВПО, тож не знали, на яку допомогу можуть розраховувати у разі повернення.

Щодо працевлаштування учасни_ці дослідження зазначали, що після повернення в Україну передусім **потребуватимуть допомоги з пошуком роботи**. Потреба у працевлаштуванні виникала як з огляду на професійну самореалізацію, так і для того, щоб могли самостійно забезпечувати собі гідний рівень життя. Інформант_ки під час фокус-групових дискусій ділилися позитивним досвідом звернення до центрів зайнятості у країнах перебування і згадували про **актуальність змін у роботі центрів зайнятості в Україні**, наближення їхніх підходів до стандартів країн ЄС. Говорили і про потребу фінансової допомоги по безробіттю на той час, поки люди не знайдуть роботу. Частині учасни_ць дослідження була б потрібна допомога з відкриттям власної справи, говорили і про важливість легкості ведення підприємницької діяльності та відсутності корупції.

У контексті повернення в Україну люди згадували про **доступ до якісних медичних і соціальних послуг**, аби у разі погіршення стану здоров'я чи потрапляння у складну ситу-

ацію бути впевненими, що можуть розраховувати на допомогу. Близько половини респондент_ок очікували, що матимуть виклики у сфері охорони здоров'я, зокрема, говорили про погіршення психологічного стану та високу вартість ліків. Окрім цього, серед потреб називали доступ до дошкільної та якісної шкільної освіти, доступність вартості проїзду у транспорті.

Аналіз чинників, які впливають на повернення в Україну, а також потреб у разі повернення вказує на **важливість всебічного соціально-економічного розвитку країни та посилення спроможності громад**. Дані, отримані з фокус-групових дискусій, свідчать про те, що часто **люди порівнюють умови життя за кордоном та в Україні**. Передусім вони беруть до уваги не можливість отримати адресну допомогу, а загальний рівень життя населення й умови для свого розвитку у країні. У цьому контексті учасни_ці дослідження ділилися спостереженнями щодо допомоги, яку надавали внутрішньо переміщеним людям в Україні: вони вважали її недостатньою та не мали сподівань, що держава матиме достатньо ресурсів, щоб підтримати їх у разі повернення. Для людей, з якими ми спілкувалися, **важливою була впевненість, що вони зможуть самостійно налагодити своє життя в Україні**.

Деякі учасни_ці підкреслювали у розмовах, що вони **не очікують жодної допомоги у разі повернення**. Причиною цього для деякого з них була впевненість, що вони матимуть житло та можливість для працевлаштування. Інші люди говорили, що не чекають на підтримку, адже, на їхню думку, необхідно першочергово спрямувати кошти на допомогу тим, хто мешкає в Україні під час війни. Вони також **не хотіли б, щоби в програмах підтримки було пріоритезовано людей з досвідом вимушеного переміщення за кордон порівняно з іншими групами людей**.

Введення адресних програм підтримки може посилювати відчуття несправедливості серед суспільства.

Учасни_ці фокус-групових дискусій часто ділилися переживаннями щодо можливого негативного ставлення від людей, які не мали досвіду вимушеного переміщення за кордон. Часто інформант_ки у дискусіях розглядали це як чинник, який схилив їх до неповернення в Україну. Створення програм, спрямованих виключно на підтримку вимушено переміщених за кордон людей, може посилювати ці відчуття, що не сприятиме поверненню людей в Україну.

У контексті повернення важливою може бути **підтримка та зв'язок з боку громади, де проживали люди в Україні**. Підтримка зв'язку з близькими, знайомими та спільнотою громади давала відчуття приналежності до спільноти в Україні. Люди, які часто спілкувалися з близькими та знайомими в Україні і відвідували її, рідше висловлювали переживання щодо можливої негативної реакції на їхнє перебування за кордоном.

● Рекомендації

На основі отриманих результатів дослідження аналітичний центр Cedos пропонує розглянути такі рекомендації для покращення становища україн_ок за кордоном, збереження ними зв'язку з Україною та створення шляхів повернення в Україну. Важливо, щоб усі можливості, які реалізуються у рамках створення умов для повернення в Україну, були доступні не лише людям з досвідом вимушеного переміщення за кордон, а й іншим групам населення України. Пріоритезація потреби групи вимушено переміщених за кордон людей порівняно з іншими групами населення може спричинити соціальну напругу та мати обернений ефект. Так люди будуть менше схилитися до повернення, розуміючи, що допомога, яку вони отримають у такому разі, викличе відчуття несправедливості в інших людей.

1. Продовжувати проводити регулярні моніторинги становища людей з України за кордоном задля відстеження проблем, з якими вони зіштовхуються, і розвивати засоби реагування на порушення прав людини та кризові ситуації.
2. Розробити інформаційні матеріали про країну перебування, які представництва України за кордоном зможуть роздавати вимушено переміщеним людям після прибуття у країну. Ці матеріали повинні містити інформацію про такі сфери:
  - основи законодавства країни, суспільні норми та політичний устрій країни;
  - шляхи для пошуку роботи;
  - систему оренди житла, джерела, якими можна скористатися для пошуку житла;
  - освітню систему та доступні у країні перебування можливості для освіти дорослих;
  - роботу медичної системи, яким чином звернутися по допомогу перекладач_ки під час отримання медичних послуг або перелік лікарень, у яких доступні послуги з перекладу;
  - можливості для вивчення мови;
  - перелік українських організацій або місцевих організацій, які надають підтримку вимушено переміщеним з України людям;

- можливості долучитися до заходів і подій у місцевій спільноті.
3. Створити умови для повернення до української системи освіти після перебування за кордоном:
    - розробити інтеграційні та адаптаційні заходи в українських школах, які допомагали б школярству (ре)інтегруватися в українську систему освіти після навчання за кордоном;
    - інформувати людей про можливість і процедуру використання отриманого в іншій країні атестата для вступу у заклади вищої та професійно-технічної освіти в Україні;
    - збільшувати в Україні охоплення населення дошкільною освітою.
  4. Розвивати спроможність українських консульств надавати послуги більшій кількості людей.
  5. Розширювати перелік документів, які можна отримати онлайн, і розвивати використання електронного документообігу.
  6. Сприяти збереженню залучення вимушено переміщених за кордон людей до українського культурного поля. Для цього:
    - сприяти створенню українських культурних центрів і розвивати спроможність українських організацій та ініціатив за кордоном;
    - розглянути можливість організації розмовних клубів і культурно-освітніх заходів на базі таких центрів та ініціатив;
    - залучати вимушено переміщених людей у діяльність українських організацій за кордоном.
  7. Сприяти зв'язкам дітей з України за кордоном з українським культурним та освітнім простором:
    - сприяти започаткуванню та діяльності клубів і гуртків з дозвілля онлайн (книжкові, комп'ютерні клуби тощо) задля надання простору для спілкування та взаємодії між дітьми, які перебувають в Україні та за кордоном;
    - сприяти забезпеченню дітей за кордоном українською літературою та матеріалами для навчання, продовжувати ініціативи, що сприяють поширенню дитячих україномовних книжок за кордоном.
  8. Сприяти залученню української діаспори до інтеграції

та адаптації вимушено переміщених з України людей:

- сприяти залученню людей з української діаспори до викладання на мовних та/або інтеграційних курсах;
- розглянути можливість залучення української діаспори і місцевих людей до організації та проведення розмовних клубів задля практикування розмовної мови країни перебування;
- розглянути можливість залучення людей з української діаспори до працевлаштування людей з України, аби протягом першого часу ці люди могли надавати підтримку з перекладом і роз'ясненням робочих завдань.

9. Розвивати співпрацю між українськими та місцевими спільнотами:

- розвивати можливість для залучення у діяльність українських центрів та ініціатив за кордоном української діаспори та місцевого населення країн перебування;
- сприяти співпраці українських і місцевих організацій та ініціатив за допомогою організації спільних заходів і проектів.

10. Уникати критичних висловлювань щодо людей з України за кордоном у публічних заявах державних діяч_ок.

11. Збільшувати кількість заходів, які б сприяли розвитку інклюзивності в українському суспільстві, чутливості до становища різних груп населення, їхніх проблем і досвіду.

12. Сприяти соціально-економічному розвитку українських територіальних громад, працювати над зменшенням соціальних і просторових нерівностей, сприяти покращенню рівня життя, зокрема через збільшення можливостей для працевлаштування та наявності доступного житла.

13. Посилити спроможність державних центрів зайнятості:

- підвищувати доступність і якість послуг центрів зайнятості, зокрема й кар'єрного консультування та навчання «м'яких навичок» (soft skills);
- розвивати спроможність центрів зайнятості поєднувати працедав_иць і людей, які шукають роботу,

зокрема шляхом використання цифрових інструментів;

- підвищувати доступність курсів підвищення кваліфікації та перекваліфікації;
- протидіяти дискримінації за гендером і віком під час працевлаштування;
- переглянути розмір виплат по безробіттю, термін їх отримання та перелік категорій населення, які можуть їх отримувати.

14. Впроваджувати нові підходи до житлової політики:

- розвивати фонд соціального житла;
- врегулювати процедуру оренди житла у приватних осіб, сприяти розширенню практики укладання договорів між орендар_ками й орендодав_ицями, а також забезпечити можливості орендар_кам та орендодав_ицям звернутися по захист своїх прав.

15. Запровадити надання послуги з інформування людей, які повертаються в Україну. Зокрема, інформування повинне містити такі елементи:

- доступність житла, зокрема в яких громадах люди можуть звернутися по соціальне житло;
- можливості для працевлаштування;
- можливості для отримання дітьми дошкільної освіти;
- кроки, які необхідно зробити для зарахування дітей у заклади дошкільної та шкільної освіти;
- кроки, які необхідно зробити для вступу в заклади вищої освіти на основі отриманого в іншій країні атестата про середню освіту;
- шлях звернення по медичні, соціальні послуги, психологічну допомогу.

Така послуга може надаватися у ЦНАПах, а також бути доступною для користування у сервісі «Дія». Також ця послуга повинна бути доступною для людей, які мають статус ВПО.

16. Розвивати спроможність територіальних громад надавати соціальні послуги:

- переглянути зміст послуги соціальної адаптації та розглянути можливість надання цієї послуги людям, які повертаються з-за кордону;
- інформувати людей, які повертаються в Україну, про можливість отримати соціальні послуги, шляхи

їх отримання, випадки, в яких можна розраховувати на підтримку.

17. Розвивати спроможність громад надавати психологічну допомогу. Інформувати про можливість і шляхи отримання психологічної допомоги.
18. Інформувати людей про можливість отримання безоплатних ліків і про дію програми «Доступні ліки».
19. Розвивати безбар'єрність публічних просторів, освітніх інституцій, адміністративних установ, закладів дозвілля тощо. При облаштуванні просторів враховувати потреби всіх груп населення.
20. Розвивати транспортне сполучення всередині територіальних громад та з іншими громадами. Особливу увагу приділити невеликим громадам, віддаленим від обласних і районних центрів. Забезпечити можливість доїзду громадським транспортом до медичних закладів, адміністративних установ та установ соціального захисту населення.
21. Сприяти евакуації населення з тимчасово окупованих територій.
22. Сприяти підвищенню рівня згуртованості населення у територіальних громадах, розвивати можливості організації офлайн- та онлайн-просторів для спілкування. Залучати населення громад до підтримки комунікації з людьми, які перебувають за кордоном.